

Monika Musiał-Malago

Akademia Ekonomiczna w Krakowie

PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTURY DEMOGRAFICZNEJ W METROPOLIACH POLSKI

1. Wstęp

We współczesnym świecie istotne znaczenie w kształtowaniu procesów społeczno-gospodarczych przypisuje się zjawisku metropolizacji. Stanowi ono jeden z podstawowych elementów globalizacji, w efekcie którego wzrasta rola dużych miast w gospodarce światowej.

Metropolizacja jest zjawiskiem związanym ze zmianą sposobu gospodarowania przestrzenią. Zmiana ta polega na osłabieniu lub zerwaniu powiązań gospodarczych miasta z jego regionalnym zapleczem i zastąpieniu ich więziami z innymi metropoliami. Rola regionu ogranicza się jedynie do pełnia funkcji mieszkaniowych i rekreacyjnych dla mieszkańców metropolii. Zmiana sposobu gospodarowania przestrzenią polega także na nieciągłym sposobie użytkowania przestrzeni zurbanizowanych [Jałowicki 1999, s. 29]. Oznacza to, iż słabną powiązania między metropoliami a sąsiednimi obszarami regionów, wzrasta zaś ich związek z innymi równorzędnymi centrami. Obszarem sąsiednim w sensie gospodarczym i społecznym już nie jest zatem otaczający metropolię region, lecz inna metropolia. Wynika to m.in. z tego, że zasoby występujące w otoczeniu stały się niewystarczające do funkcjonowania i rozwoju współczesnych metropolii. Rola zaplecza polega jedynie na dostarczaniu wykwalifikowanej siły roboczej i zasobów środowiska.

O metropolitalnym charakterze miasta decydują przede wszystkim wykształcone w nim funkcje metropolitalne. Wśród najważniejszych należy wymienić funkcje kontrolne i decyzyjne w stosunku do gospodarki światowej. Ich obecność wyraża się m.in. w koncentracji instytucji reprezentujących struktury zarządzania międzynarodowych korporacji gospodarczych oraz instytucji finansowych o zasięgu międzynarodowym [Parysek 2000, s. 361]. To właśnie na ich obszarach lokalizują się centrale i biura międzynarodowych przedsiębiorstw, banki, instytucje pozarządowe, ośrodki akademickie skupiające środowiska naukowe, placówki dyplomatyczne, wysokiej jakości pomieszczenia biurowe, ośrodki najwyższej tech-

nologii oraz zasoby kapitałowe zdolne wytwarzać wartości materialne, które zaspokajają potrzeby mieszkańców metropolii, regionów metropolitalnych, a także całego kraju. Są to miejsca, gdzie działają najwyższej rangi placówki kulturalne, odbywają się kongresy, spotkania międzynarodowe oraz inne ważne imprezy o charakterze sportowym.

Funkcja metropolitalna, a tym samym ranga metropolii, w dużym stopniu jest uzależniona od odpowiedniego zagospodarowania infrastrukturalnego i dostępności przestrzennej. Rozwinięta sieć komunikacyjna i transportowa, przede wszystkim szybkie i częste połączenia komunikacyjne z głównymi ośrodkami życia gospodarczego w Europie i na świecie, wpływa na konkurencyjność ośrodka metropolitalnego i jego atrakcyjność jako miejsca do inwestowania. Odpowiednie zagospodarowanie infrastrukturalne umożliwia bowiem rozwój w wymiarze inwestycji zarówno krajowych, jak również międzynarodowych.

Funkcje metropolitalne decydują o pozycji danego miasta w strukturze sieci osadniczej i świadczą o osiągnięciu określonego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Pojawiają się one, gdy dana jednostka osadnicza dysponuje odpowiednio zróżnicowanym potencjałem demograficznym i gospodarczym.

W Polsce zjawisko metropolizacji szczególnie widoczne jest w dużych miastach, tj.: w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, we Wrocławiu i w Łodzi. Ośrodki te nie mają wciąż dostatecznie silnego potencjału gospodarczego pozwalającego zakwalifikować je do metropolii europejskich, ze względu jednak na ich rosnącą rolę międzynarodową mają one w przyszłości szanse metropolitalnego rozwoju.

Niniejszy artykuł jest próbą wskazania charakterystycznych trendów demograficznych i towarzyszących im warunków rozwoju zachodzących w metropoliach Polski. Korzystna struktura demograficzna stanowi grupę czynników dodatnio stymulujących rozwój lokalny i poprawę jakości życia społeczeństwa miasta. Cechy statystyczne opisujące strukturę zasobów demograficznych obejmują lata 2000 i 2003.

2. Struktura demograficzna dużych miast w Polsce w latach 2000-2003

Metropolie są ośrodkami dynamiki gospodarczej, technologicznej, kulturalnej i politycznej, dlatego też odgrywają coraz bardziej dominującą rolę w gospodarce światowej. Wskutek nasilających się procesów globalizacji stają się one węzłami światowych przepływów. Funkcjonują one w sieciach i odgrywają ważną rolę jako międzynarodowe centra regulacji. Należą do najważniejszych ośrodków dynamizujących sieć osadniczą krajów. Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław i Łódź należą do największych ośrodków w Polsce, liczących powyżej 500 tys. mieszkańców. Koncentracja ludności, zwłaszcza w dużych miastach, związana jest z intensywnymi procesami integracji przestrzennej polegającej na wzajemnym oddziaływaniu miast i ich bezpośredniego otoczenia.

Największe skupisko ludności znajduje się w Warszawie – w roku 2003 mieszkało tam 1 689,6 tys. osób. Drugie miejsce pod względem liczebności mieszkańców zajmuje Łódź – w 2003 r. liczba ludności Łodzi wyniosła 779,1 tys. Mimo iż w ostatnich latach liczba ta się zmniejszyła, miasto wciąż zajmuje drugie miejsce pod względem liczebności mieszkańców. Ostatnią pozycję zajmuje Poznań z 574,1 tys. mieszkańców. W latach 2000-2003 największy wzrost liczby ludności wystąpił w Warszawie (o 79 tys.), a następnie w Krakowie i we Wrocławiu. W pozostałych miastach miał miejsce spadek liczby mieszkańców (por. tab. 1). Bezpośrednią przyczyną ubytku ludności w Polsce, a tym samym ludności miejskiej, jest spadek przyrostu naturalnego. Obok pogłębiającego się spadku urodzeń, zmniejsza się napływ ludności do miast. Zjawisko to jest najbardziej widoczne w dużych ośrodkach miejskich (por. tab. 2).

Tabela 1. Struktura demograficzna ludności w dużych miastach Polski

Wyszczególnienie	Powierzchnia (w km ²)	Ludność (w tys.)	Gęstość zaludnienia (liczba osób/km ²)	Udział ludności w wieku przedpro- dukcyjnym	Udział ludności w wieku produkcyjnym	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym
Warszawa a	494	1 610,5	3 260	17,0	63,1	19,9
b	517	1 689,6	3 269	15,2	65,3	19,5
Kraków a	327	741,5	2 268	19,3	64,3	16,4
b	327	757,7	2 318	17,0	66,3	16,8
Poznań a	261	574,9	2 203	19,4	64,3	16,3
b	261	574,1	2 197	16,8	66,9	16,4
Wrocław a	293	633,9	2 163	18,4	63,8	17,2
b	293	637,5	2 177	16,0	66,5	17,6
Łódź a	294	793,2	2 698	17,1	64,4	19,1
b	294	779,1	2 647	15,2	65,5	19,3

a – 2000 r., b – 2003 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pod względem wielkości przestrzeni wśród pięciu badanych miast w Polsce pierwsze miejsce należy do Warszawy, której powierzchnia wzrosła w badanych latach o 23 km² i jest o 43% większa niż powierzchnia Łodzi i Wrocławia. Drugie co do powierzchni miasto w Polsce to Kraków, które zajmuje 327 km², a następnie Łódź, Wrocław i Poznań.

Duża rozpiętość zaznacza się przy analizie gęstości zaludnienia jako miernika koncentracji ludności na określonej przestrzeni. Najwyższy poziom gęstości zaludnienia na km² występuje w Warszawie – w 2003 r. wynosił on 3269 osób/km². W pozostałych miastach miernik ten kształtował się w granicach od 2177 do 2647 osób/km². W latach 2000-2003 liczba osób na km² wzrosła w Warszawie, Krakowie i we Wrocławiu; w pozostałych dwóch miastach wskaźnik ten obniżył się.

Atutem miasta jest struktura demograficzna aktywności ekonomicznej ludności. Wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w roku 2003 osiągnęły Kraków i Poznań, najniższy zaś – Warszawa i Łódź (po 15,2%). We wszyst-

kich pięciu miastach w analizowanym okresie nastąpił spadek liczby ludzi młodych, przy czym największy miał miejsce w Poznaniu (por. tab. 1).

Jednocześnie Poznań miał najkorzystniejszą strukturę ze względu na udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności. W roku 2003 ludność produkcyjna stanowiła 66,9% ogółu mieszkańców Poznania. Wysoki udział grupy osób w wieku produkcyjnym w roku 2003 zanotowano również w pozostałych badanych miastach i wynosił on średnio 65,9%. Taka struktura zasobu ludzkiego daje możliwość rozwoju miasta w dłuższym okresie i przewagę w stosunku do innych miast. W okresie objętym obserwacjami statystycznymi liczba ludności produkcyjnej zwiększyła się we wszystkich metropoliach Polski, przy czym największy przyrost miał miejsce we Wrocławiu (por. tab. 1).

Tabela 2. Liczba ludności w miastach w Polsce

Lata	Ogółem	Miasta o liczbie ludności (w tys.)						
		poniżej 5	5-10	10-20	20-50	50-100	100-200	powyżej 200
2000	2 3876	883	1 285	2 680	4 222	3 359	3 044	8 403
2001	2 3847	892	1 305	2 661	4 220	3 353	3 035	8 381
2002	2 3571	901	1 319	2684	4 092	3 319	2 995	8 261
2003	2 3513	907	1 291	2 701	4 085	3 308	2 985	8 237

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyczny... 2002; 2004, Rocznik Demograficzny... 2002; 2004].

Stosunkowo wysoki odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym w roku 2003 zanotowano w Warszawie (19,5%) i Łodzi (19,3%). W pozostałych ośrodkach wartości te kształtowały się na poziomie od 16,4% w Poznaniu do 17,6% we Wrocławiu. Należy przy tym zaznaczyć, iż w analizowanych latach 2000-2003 jedynie w Warszawie odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym wśród ogółu osób faktycznie zamieszkałych w stolicy obniżył się, w pozostałych ośrodkach widoczna jest tendencja wzrostowa (por. tab. 2).

Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności w badanych pięciu miastach przez cały okres przyjmował wartości ujemne. Najwyższe wskaźniki urodzeń na 1000 mieszkańców zarówno w roku 2000, jak i w 2003 odnotowano w Krakowie i Poznaniu, najniższe zaś – w Łodzi. Z szacunków wynika, iż w roku 2003, pomimo stwierdzenia korzystnych zmian w zakresie urodzeń w stosunku do roku 2000, ponownie odnotowano ujemny przyrost naturalny we wszystkich badanych ośrodkach miejskich.

Pewne zróżnicowanie w dużych miastach można zaobserwować w zakresie salda migracji na 1000 mieszkańców. Poziom migracji w granicach kraju jest odzwierciedleniem sytuacji gospodarczej i społeczno-politycznej. W roku 2000 dodatnie saldo migracji na 1000 ludności zanotowano w Warszawie i we Wrocławiu, w pozostałych miastach wskaźnik ten był ujemny i przyjmował wartości

odpowiednio: $-1,6$ w Krakowie i po $-0,6$ w Łodzi i Poznaniu. Z badań wynika, że na koniec 2003 r. ujemne saldo migracji utrzymywało się nadal w dwóch miastach: w Poznaniu i Łodzi.

Tabela 3. Przyrost naturalny i saldo migracji w dużych miastach Polski

Miasta		Przyrost naturalny	Saldo migracji/1000 ludności
Warszawa	a	-3,7	2,0
	b	-3,0	4,3
Kraków	a	-1,5	-1,6
	b	-1,3	1,6
Poznań	a	-2,2	-0,6
	b	-1,4	-2,7
Wrocław	a	-2,6	0,9
	b	-2,4	0,3
Łódź	a	-6,8	-0,6
	b	-6,2	1,2

a – 2000 r., b – 2003 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Transformacja systemowa i gospodarcza doprowadziła do głębokich zmian w strukturze gospodarki. W okresie polskich przemian systemowych zachodziły istotne wieloaspektowe zmiany struktury pracujących. Nastąpiło przesunięcie liczby pracujących w przemyśle do sektora usług rynkowych oraz ograniczenie liczby pracujących w sektorze rolniczym. Ponadto nastąpiła zmiana własności państwowej na prywatną, która wymusiła większą efektywność. Nowoczesność struktury gospodarczej i jej dostosowanie do nowych warunków rynkowych mierzone są udziałem pracujących w poszczególnych sektorach gospodarki. Analizując strukturę gospodarczą miast według liczby pracujących w tys., zauważa się, że stosunkowo najlepsza sytuacja w roku 2003 wystąpiła w Warszawie (718,1 tys.). Ośrodek warszawski skupiał ok. 46% zatrudnionych badanych miast. Przewaga Warszawy w tym zakresie jest dość znaczna w stosunku do pozostałych miast. Na drugim miejscu pod względem liczby pracujących uplasował się Kraków. Ogólna liczba pracujących w Krakowie kształtowała się na poziomie 246,7 tys. osób. Następnie w kolejności znalazły się miasta: Poznań, Łódź i Wrocław.

W latach 2000-2003 w badanych miastach można zaobserwować obniżanie się liczby zatrudnionych. Zmienne wartości zatrudnionych uzależnione są m.in. od zachodzących zmian demograficznych. Równocześnie procesom tym towarzyszył znaczny wzrost liczby osób bezrobotnych (por. tab. 4).

Istotnym czynnikiem aktywności zawodowej jest liczba wolnych miejsc na rynku pracy. W krajach zarówno wysoko rozwiniętych, jak i o niskim poziomie rozwoju występuje zjawisko nadwyżki siły roboczej, tj. ludzi poszukujących pracy zawodowej w stosunku do liczby oferowanych przez gospodarkę miejsc pracy. Powoduje to występowanie zjawiska bezrobocia. Miastem o najkorzystniejszej sy-

tuacji w dziedzinie zbilansowania rynku pracy jest Warszawa. Wskaźnik bezrobocia w roku 2003 osiągnął poziom 6,3% i był najniższy spośród badanych miast. Jest to przede wszystkim efekt wysokiego poziomu aktywności gospodarczej, o czym świadczy wskaźnik zatrudnionych w gospodarce narodowej odniesiony do liczby ludności (425 osób/1000 ludności). Kolejne pozycje wśród badanych miast zajęły: Poznań (7,1%), Kraków (8,3%) i Wrocław (12,8%).

Tabela 4. Wskaźniki zatrudnienia i bezrobotni w dużych miastach Polski

Miasta		Pracujący (w tys.)	Bezrobotni (w tys.)	Stopa bezrobocia
Warszawa	a	762,4	34,0	3,3
	b	718,1	62,5	6,3
Kraków	a	259,7	24,5	6,5
	b	246,7	29,9	8,3
Poznań	a	221,8	10,9	3,5
	b	216,0	21,9	7,1
Wrocław	a	200,2	21,8	7,3
	b	184,3	37,0	12,8
Łódź	a	212,2	55,5	15,8
	b	201,7	65,2	19,0

a – 2000 r., b – 2003 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Największe bezrobocie odnotowano w Łodzi, w której wskaźnik w 2003 r. osiągnął wartość aż 19,0%.

Z analiz wynika, iż w latach 2000-2003 nastąpił duży przyrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych w metropoliach Polski. Spośród badanych miast najwyższą liczbę bezrobotnych odnotowano w Łodzi. Struktura zarejestrowanych osób pozostających bez pracy w roku 2003 wynosiła ponad 65 tys. osób i wzrosła o 17,5% w stosunku do roku 2000. Najniższy wskaźnik w analizowanej grupie wykazał Poznań.

Podsumowując, można stwierdzić, iż proces wzrostu rozwoju miast opiera się głównie na endogenicznych uwarunkowaniach rozwoju. Warunkami przesądzającymi o możliwościach wzrostu rozwoju i konkurencyjności są przede wszystkim wielkość i struktura potencjału ekonomicznego miasta, jego otoczenia oraz korzystna struktura demograficzna.

Literatura

- Broszkiewicz R., *Przekształcenia demograficzne obszarów metropolitalnych na przykładzie Polski – ujęcie statystyczne*, [w:] *Konkurencyjność i potencjał polskich metropolii – szanse i bariery*, red. S. Korenik, K. Szolek, Biuletyn KPZK PAN, z. 214, Warszawa 2004.

- Harańczyk A., Musiał M., *Uwarunkowania rozwoju metropolii w Polsce*, praca wykonana w ramach badań statutowych, AE, Kraków 2002.
- Jałowiecki B., *Metropolie*, WSiFiZ, Białystok 1999.
- Korenik S., *Metropolie we współczesnej gospodarce z uwzględnieniem realiów polskich*, [w:] *Konkurencyjność i potencjał polskich metropolii – szanse i bariery*, red. S. Korenik, K. Szolek, Biuletyn KPZK PAN, z. 214, Warszawa 2004.
- Parysek J., *Polskie metropolie jako ogniwa procesu transformacji i przemian przestrzenno-strukturalnych*, [w:] *Uwarunkowania i strategie rozwoju regionalnego w procesach integracji europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.
- Rocznik Demograficzny, GUS, Warszawa 2002.
- Rocznik Demograficzny, GUS, Warszawa 2004.
- Rocznik Statystyczny Województw, GUS, Warszawa 2002.
- Rocznik Statystyczny Województw, GUS, Warszawa 2004.

TRANSFORMATIONS OF DEMOGRAPHIC STRUCTURE IN POLISH METROPOLISES

Summary

The process of European integration, increasing globalization, and economic restructuring generate many changes in different fields. One of these changes is the need for cities to strengthen their positions in the world. The cities play a great role in creating urban space. Metropolitan areas are fundamental elements in the settlement system. In the recent years in the world cities are not only the centres of region but also are included in other, which are called network cities.

The city network has gained an increasing role in the generation of economic growth. Growing interdependency among cities implies the advancement of urban network.

The article presents the transformations of demographic structure and situation in the labour market of the Polish metropolises such as: Warsaw, Cracow, Lodz, Poznan and Wroclaw.

The article is based on statistical data provided by the Central Statistical Office between 2000 and 2003.